

דברי העורכות - גיליון 16

רבקה רייכמן, סבטלנה צ'אצ'אשוילי - בולוטיין ודבי בביס

אנו שמחות להגיש לקוראים ולקוראות את הגיליון השישה עשר של כתב העת **הגירה**. הגיליון מציג מחקרים הבוחנים את חוויית ההגירה בעידן המודרני ודנים בזיקות בין מעמד חוקי, למבנים חברתיים ולתהליכי זהות בעיצוב מסלולי חיים ושייכות. דרך נקודות מבט מגוונות הגיליון מאפשר להתבונן בהגירה כתהליך מתמשך שבו מהגרים ומהגרות מנהלים משא ומתן על שייכות, על זכויות ועל מעמד מול מוסדות המדינה והחברה הקולטת.

שני המאמרים הפותחים את הגיליון עוסקים בסטטוס חוקי ובמשמעויותיו החברתיות, ומראים כיצד חיים בסטטוס חוקי לימנילי או שינוי מעמד מעצבים שייכות, הזדמנויות וגבולות של זכאות.

דבי בביס, אנאבל פרידלנדר-ליפסיק וגליה צבר בוחנות במאמך "עכשיו אני גם ישראלי" את חוויותיהם של ילדי מהגרי עבודה שקיבלו מעמד אזרחי בישראל בשנים 2006 ו-2010 במסגרת מחווה הומניטרית חד-פעמית. המחקר, המשלב שיטות כמותניות ואיכותניות, מצביע על תחושת שייכות גבוהה לישראל בקרב רוב המשתתפים, לצד מתחים פנימיים הנוגעים למרכיבי זהות דתיים ואתניים. לקבלת המעמד האזרחי מיוחסות ארבע השלכות מרכזיות: האפשרות לשרת בצה"ל, האפשרות לטוס לחו"ל, נגישות טובה יותר לשוק העבודה וחירות מן הפחד מגירוש. תרומתו הייחודית של המאמר היא בהגדרת השינוי המתרחש בעקבות קבלת המעמד האזרחי כמעבר מאי-חוקיות לחוקיות. את משמעות המעבר החוקות מציגות באמצעות המושג "חירות" והשלכותיו הקונקרטיות על חיי היומיום. הסטטוס החוקי אינו רק מסגרת פורמלית אפוא, אלא תנאי המאפשר בחירה אמיתית במסלול החיים.

רוית תלמי-כהן ולאה קאסה מנתחות במאמך "גישור וסטטוס אזרחי בקרב מבקשי מקלט בישראל" את חוויותיהם של מבקשי מקלט מאפריקה המועסקים כמגשרים בתרגום לשוני ותרבותי במסגרת המדינה ובארגוני סיוע. המאמר מציג את המושג "לימינליות כפולה" וטוען כי המגשרים מצויים בעמדה כפולה: הם עצמם חסרי מעמד קבוע וחלק מקהילה המצויה בלימינליות חוקית, אך תפקידם מחבר אותם למוסדות המדינה, ולעיתים הם נתפסים בשל כך כנציגי הממסד. מהמחקר עולה כי השליטה בעברית ובשפת הרשויות מעניקה למגשרים יתרון מעשי ומרחיבה את יכולתם לתווך בין הקהילה למערכות המדינה. אולם אין מדובר במיומנות תעסוקתית בלבד אלא במנגנון המסייע בהתמודדות עם בירוקרטיה, בבניית אמון ובהיווצרות "סטטוס אזרחי מדומיין", כלומר מצב שבו המגשרים נתפסים כאזרחים אף שאין להם מעמד אזרחי. המאמר גם מראה כיצד תפקיד המגשר מתרחב מתרגום בלבד לפרקטיקות של ייעוץ ותיווך בירוקרטי ולעיתים לפעילות חברתית-פוליטית.

גידאא זועבי ורבקה רייכמן מרחיבות את הדיון אל מעבר לגבולות ישראל במאמר "השכלה גבוהה, השתלבות לא שוויונית: הגירה ותעסוקה של ערבים אזרחי ישראל בגרמניה מנקודת מבט מגדרית". זהו מחקר איכותני המבוסס על ראיונות עומק, הבוחן כיצד המשתתפים חווים ומפרשים את ההגירה ואת ההשתלבות בחיי היומיום. מן המאמר עולה כי קיימים הבדלים מגדריים במניעי ההגירה וכי יש בהם גם מרכיב פוליטי. אצל גברים בולטים יותר שיקולים תעסוקתיים ותכנון קריירה, ואילו אצל נשים, בייחוד נשים נשואות, משקלם של שיקולים משפחתיים גבוה יותר. המאמר אף מראה כיצד מגדר, מצב משפחתי, הורות ותחום עיסוק מעצבים השתלבות תעסוקתית ושביעות רצון. הממצאים מצביעים על פערים מגדריים

ברורים: בעוד גברים מדווחים לרוב על הישגים תעסוקתיים וכלכליים טובים יותר, נשים, ובפרט נשים נשואות עם ילדים, מתארות מגבלות בקידום המקצועי המתבטאות בהעסקה חלקית, בירידה במעמד התעסוקתי ובהכנסה נמוכה יותר, גם כאשר הן מדווחות על שליטה גבוהה בגרמנית. פערים אלה ממחישים "קנס מגדרי" בהשתלבות התעסוקתית, כלומר מחיר מבני שנשים משלמות על רקע חלוקת תפקידים משפחתית ותנאי שוק העבודה. המשתתפים סיפרו כי חוויית המיעוט שלהם בגרמניה שונה מזו שחשו בישראל, על רקע תנאים חברתיים ופוליטיים אחרים. הריחוק מן הסכסוך הישראלי-פלסטיני והחיים בסביבה פלורליסטית יותר הפחיתו את המטען הפוליטי של זהויות אתניות ודתיות בחיי היומיום, ובכך שינו את חוויית המיעוט של המשתתפים.

סילבינה שאמאגסר בוחנת במאמרה "מחלב ודמשק לבואנוס איירס: מבני הזדמנויות וזימות אתנית בקרב יהודים סורים בארגנטינה הפרוניסטית" את הזימות האתנית של יהודים סורים בארגנטינה במחצית הראשונה של המאה העשרים, וביוחד בתקופה הפרוניסטית, מפרספקטיבה היסטורית. תרומתו המרכזית של המאמר היא בהצעת מודל משולב המנתח זימות מהגרים דרך המפגש בין מבני הזדמנות פוליטיים-כלכליים במדינת היעד ובין המשאבים שהזימים המהגרים מביאים עימם ומפתחים עם הזמן, כגון רשתות משפחתיות וקהילתיות, הון חברתי, ידע, וכן יכולת לגייס הון ולבנות ערוצי שיווק, הפצה ומכירה. באמצעות השוואה בין שלושה מסלולים עסקיים של משפחות שונות בקהילה, המאמר מדגים כיצד אותו הקשר מוסדי יכול להניב תוצאות שונות, בהתאם למשאבים, לקשרים החברתיים וליכולת למנף הזדמנויות. השוואה זו מסייעת להסביר שונות פנימית בתוך אותה קהילה שלא באמצעות הסברים תרבותיים כלליים בלבד. המאמר מעשיר את הדיון על כלכלה אתנית בכך שהוא מראה כי הצלחה, כישלון ועמידות אינם תלויים רק במוטיבציה או ב"תרבות יזמית", אלא גם באופן שבו הזדמנויות והגבלות מוסדיות נפגשות עם משאבים חברתיים וארגוניים של מהגרים.

יעל אוהד-קרני בוחנת במאמרה את התערעורת סמכותו של האב היהודי המהגר כפי שהיא מיוצגת בקולנוע האמריקאי בשנות העשרים ובראשית שנות השלושים, במסגרת תת-הז'אנר "סרטי מהגרים". המאמר מתבסס על ניתוח איכותני של שנים עשר סרטים פופולריים ומראה באמצעותם כיצד המעבר לחברה חדשה מערער את מעמד האב במשפחה, הן כמפרנס והן כסמכות ערכית ותרבותית. בתוך כך חוזרת שוב ושוב דמות האב כרוכל ותלמיד חכם, המתקשה להחזיק במעמד ובכבוד שהיו לו בעבר, בעוד ילדיו משתלבים מהר יותר ותופסים בהדרגה מקום מרכזי במשפחה ובחיים הציבוריים. תרומתו הייחודית של המאמר היא בהצבת הקולנוע כמרחב המאפשר להבין הגירה כתהליך משפחתי ומגדרי, שבו יחסי דורות, כבוד וסמכות נבחנים מחדש, ובחשיפת הפער בין המציאות החברתית והכלכלית של המהגרים לדימוי הקולנועי שלהם.

הגיליון נחתם במאמרה של פנינה דולברג "הזדקנות בארץ חדשה", המשתייך לקטגוריית סקירת ספרות ומציג סקירה נרטיבית של מחקר ומדיניות על הזדקנות בהקשר של הגירה. המאמר מתמקד במהגרים מבוגרים וזקנים שהגיעו לישראל בחסות חוק השבות, ומשלב ספרות מחקר על מדינות קולטות הגירה נוספות כדי למקם את המקרה הישראלי בהקשר השוואתי. דולברג דנה במדיניות, באתגרים ובמשאבים הרלוונטיים לאוכלוסייה זו, ומדגישה את ייחודיות המודל הישראלי לצד קשיים המוכרים גם בהקשרים אחרים, ובהם היבטים כלכליים, לשוניים, בריאותיים, חברתיים-תרבותיים ומשפחתיים. היא משתמשת בפרספקטיבת מהלך החיים ובגישה העוסקת בהצטלבויות (Intersectionality) כדי להראות כיצד שילוב של גיל, מצב כלכלי והשכלה עלול להעמיק קשיים כלכליים, בריאותיים וחברתיים בקרב מהגרים מבוגרים. בהקשר הבריאותי הסקירה מציעה דיון ביקורתי באפקט המהגר הבריא ומצביעה על

ממצא ישראלי, אפקט המהגר החולה – עולים מבוגרים המדווחים על בריאות נמוכה מזו של ילידי הארץ תקופה ממושכת לאחר ההגירה. המאמר לא רק משרטט את מפת הידע והמדיניות בתחום אלא גם מציע כיווני פעולה קונקרטיים לשיפור שירותים, להנגשת זכויות ולפיתוח מענים מבוססי ראיות.

מאמרי הגיליון מראים כיצד חוויית ההגירה וההשתלבות נוצרת במפגש בין מוסדות המדינה והחברה הקולטת ובין המעמד החוקי והזכויות הנלוות אליו. הם אף מדגישים את מקומם של שוק העבודה, אתניות ומגדר בעיצוב מסלולי השתלבות. לצד זאת, יחסים בין־דוריים בתוך המשפחה וייצוגים תרבותיים מאירים את ממדי המשמעות החברתית של תהליכים אלה. בהצבתם יחד המאמרים מציעים תמונה רב־ממדית של הגירה כתהליך שמארגן מחדש שייכות, הזדמנויות וזהות.

אנו מקוות שהגיליון יעורר מחשבה ודיון, ויתרום להבנת המורכבויות של הגירה והשתלבות במצבים חברתיים ופוליטיים מגוונים, ובהקשרים עכשוויים והיסטוריים כאחד. קריאה נעימה.